

CATHARINA COOL

RUTH VAN CREVEL, *Rijksherbarium, Leiden*

"Het rondlopen in en het bestudeeren van de natuur geeft kracht aan allen, die geestelijk en lichamelijk lijden". Deze woorden zijn van Catharina Cool - ze staan te lezen op een gedenksteen* in Thijsses Hof in Bloemendaal.

Catharina Cool had haar hele leven te kampen met een slechte gezondheid. Het is niet geheel duidelijk waaruit haar klachten bestonden - uit de weinige gegevens die ik hierover heb kunnen vinden valt op te maken dat ze van overwegend neurasthenische aard waren. Toch zijn juist deze klachten de voornaamste aanleiding geweest haar te maken tot wat ze geworden is.

Catharina Cool werd op 19 augustus 1874 geboren in Wormerveer, als dochter van een doopsgezind predikant. Na de lagere school bezocht ze de "Fransche School" (te vergelijken met onze huidige MAVO). Na haar eindexamen volgde ze een opleiding voor apothekersassistente en was als zodanig af en toe werkzaam in haar geboorteplaats, meestal als invalster bij dokters met een huisapothek. In 1899 verhuisde het gezin naar Nijmegen. Catharina was toen 25. Ze leidde, zoals dat van haar verwacht werd, het leven van een uitgaand jong meisje van die tijd: visites, bals, soirées - een leventje dat haar benauwde en waarin ze zich niet thuisvoelde. Ze was niet gelukkig, en deze gedwongen manier van leven, gecombineerd met de al eerder genoemde nerveuze klachten, brachten haar in een dusdanig ernstige crisis, dat ze haar toevlucht zocht bij een bevriend echtpaar, waarvan de man zenuwarts was. Deze gaf haar de raad "de natuurstudie ter hand te nemen" (een niet ongebruikelijk advies van psychiaters in die tijd).

Dit advies volgde ze zeer serieus op. In dit opzicht viel ze met haar neus in de boter: ons land moet toen een eldorado, een mer-à-boire zijn geweest op het gebied van wilde planten, en we kunnen de gelukkigen die toen naar hartelust in deze voor ons onvoorstelbare rijkdom hebben mogen grasduinen niet anders dan benijdenswaardig noemen. Bovendien had er in die jaren een ware explosie plaats van organisaties en publicaties op natuurhistorisch gebied, die er toe bijdroegen om beginnende veldbiologen te stimuleren. Om er maar enkele te noemen: de onvolprezen boekjes van Heimans en Thijsses, waarvan het eerste, "Langs dijken en wegen", in 1894 verscheen, het ontstaan van het tijdschrift "De Levende Natuur" (1896), de oprichting van de Nederlandse

*Deze steen werd in 1929 op initiatief van Jac. P. Thijsses in de Hof geplaatst, ter nagedachtenis aan Catharina Cool.

Natuurhistorische Vereniging (1901), van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten (1905) en het verschijnen van het eerste Verkade album (1906). Kortom, er gebeurde zóveel, dat men deze periode later wel het "biologisch réveil" heeft genoemd: een algemene ontwakende belangstelling voor de natuur (Brouwer, 1958). Deze belangstelling was overigens volstrekt nieuw: in de 19e eeuw was "de natuur" tot dusver een zaak van de studeerkamer, het laboratorium, het museum. De vrije, levende natuur was voor het grote publiek een gesloten boek. Wandelen, er op uit trekken, voor ons de gewoonste zaak van de wereld, was in die dagen iets ongehoords - toen E. Heimans in 1886 met zijn schoolwandelingen begon (hij was toen onderwijzer aan een lagere school in Amsterdam) stuitte dit op een storm van protest van de kant van inspectie, schoolhoofden, leerkrachten en ouders (Westhoff, 1964).

In 1904 (na de dood van haar vader) was Catharina Cool met haar moeder naar Haarlem verhuisd, en kon ze gebruik maken van de mogelijkheid om in Amsterdam te gaan studeren. In 1905 liet ze zich inschrijven als studente biologie; ze liep college tot 1909. Examens afleggen was niet mogelijk, omdat ze daarvoor niet de vereiste vooropleiding had - dit heeft ze altijd als een grote handicap ervaren. Ze moest zich tevreden stellen met de acte K IV (middelbare acte in de vakken plant- en dierkunde, aard- en delfstofkunde). Om haar kennis te vergroten werkte ze daarna nog twee jaar aan het Phytopathologisch Laboratorium "Willie Commelin Scholten", dat toen in Amsterdam gevestigd was. Veel zal ze daar niet verdiend hebben: het salaris van een assistente was toen aanzienlijk lager dan dat van een werkster!

Ik wil nu nog even terugkomen op de gezondheidstoestand van Catharina Cool, en die wat nader belichten. Haar neurasthenische klachten worden interessant wanneer men ze plaatst in de tijd waarin ze leefde. Klachten van deze aard waren geen onbekend verschijnsel aan het eind van de vorige eeuw: ze kwamen veelvuldig voor bij meisjes en jonge vrouwen van die tijd. De eerste die er op wees dat deze klachten niet van lichamelijke, maar van psychische aard waren, was Catharine van Tussenbroek (na Aletta Jacobs de tweede vrouwelijke arts in ons land), die in 1898 op de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid de openingsrede hield, getiteld "Het tekort aan levensenergie bij onze jonge vrouwen en meisjes" (van Tussenbroek, 1898). Hierin betoogde zij dat genoemde klachten (die vnl. voorkwamen bij de gegoede middenstand) veroorzaakt werden door ontevredenheid met een bestaan dat gekenmerkt werd door nutteloosheid en economische afhankelijkheid. Dit was een voor die tijd geheel nieuw geluid. Tegenwoordig weten we dat er wel het e.e.a. te zeggen valt over het verband tussen gevoelens van nutteloosheid en ongezond-zijn ("huisvrouwendepressie"!). Dr. van Tussenbroek waarschuwde tegen een voor jonge meisjes uitsluitend op het huwelijk gerichte opleiding en besloot haar lezing met de stelling dat de enige oplossing gezocht moest worden in

een degelijke vakopleiding, die vrouwen in staat moest stellen zelfstandig hun brood te verdienen. Ook dit was een voor die dagen revolutionaire opvatting. Immers, de algemeen heersende mening was dat werken voor een meisje niet deugde. Speciaal over de vraag of intellectuele arbeid wel paste bij vrouwen werden hevige discussies gevoerd. De tegenstanders baseerden hun argumenten o.m. op een principe dat door vele artsen van die tijd gehanteerd werd, en dat er op neerkwam dat een vrouw haar hersenen niet teveel mocht belasten: de energie die zij aan intellectuele ontwikkeling zou besteden zou ten koste gaan van haar voortplantingsfuncties. Deze wonderlijke opvatting was gebaseerd op de "Wet van Helmholtz", een 19e eeuwse natuurkundige wet van behoud van energie, die werd toegepast op de fysiologie van de mens (Bosch, 1982). Een tweede argument dat gebruikt werd als bewijs dat vrouwen ongeschikt waren voor wetenschappelijke arbeid ontleende men aan een van de grondgedachten van de medische wetenschap van die tijd, nl. dat de geest zich in nauwe samenhang ontwikkelt met het lichaam: vrouwen hebben een andere aard en aanleg dan mannen, omdat ze lichamelijk anders zijn. Typerend zijn de uitspraken van de psychiater W.H. Cox, die op de vraag of de vrouw geschikt is voor de studie, antwoordde: "Neen, en (ik) voeg er aan toe dat ik geneigd ben een vrouw die wel geschikt is voor de studie, te beschouwen als een abnormale vrouw, als een monstruositeit" (W.H. Cox - Over de Aequivalentie van man en vrouw. Eene biologische studie - 1898. Geciteerd bij Bosch, 1982).

Dit was in grote trekken het geestelijk klimaat waarin Catharina Cool haar weg zocht. Ze was in goed gezelschap: een hele generatie jonge vrouwen heeft in die tijd de spits afgebeten en wetenschappelijke arbeid toegankelijk gemaakt voor vrouwen. Een illustere voorbeeld was Johanna Westerdijk (de eerste vrouwelijke hoogleraar in Nederland) die, toen ze eenmaal de positie had waarin ze zich dat kon veroorloven, andere vrouwen stimuleerde om zich wetenschappelijk te ontplooiën: in de periode dat ze directrice was van het Phytopathologisch Laboratorium W.C.S. leverde ze 25 vrouwelijke promovendi af (op een totaal van 56). (Löhnis, 1963).

Terug naar Catharina Cool. De verhuizing naar Haarlem bood haar ook in andere opzichten meer mogelijkheden dan het provinciale Nijmegen. Ze werd lid van de Natuurhistorische Vereniging en zat al spoedig in het bestuur van de afdeling Haarlem. Tijdens excursies werd haar belangstelling voor paddestoelen gewekt, en hierin werd ze gestimuleerd door Dr. Greshoff, directeur van het Koloniaal Museum in Haarlem - een verwante ziel, omdat hij bezig was met een onderzoek naar de chemische samenstelling van paddestoelen. In 1908 werd de Nederlandse Mycologische Vereniging opgericht. Catharina Cool was bij de oprichtingsvergadering en had vanaf het begin een belangrijk aandeel in de activiteiten. Ze zat o.m. twee jaar (van 1912 - 1914) in het bestuur, als penningmeesteres. In 1909 verscheen haar eerste artikel in de "Mededeelingen", het blad van de Vereniging. Het zou door vele andere gevolgd worden. Toen in dat jaar de N.M.V.

in Zeist haar eerste grote paddestoelententoonstelling hield, nam ze actief deel aan de voorbereidingen, en had o.m. een "keukenhoek" ingericht, waar men kon proeven van door haar toe bereide paddestoelenhapjes. Inmiddels was ze door de Vereniging benoemd tot "consul" van Noord-Holland (contactpersoon, tot wie men zich kon richten met vragen en inlichtingen op mycologisch gebied). In die jaren ook begon ze, samen met H.A.A. van der Lek, aan het samenstellen van een determineerboekje voor paddestoelen. De behoefte hieraan was groot. Men moest zich behelpen met de boekjes van Caroline Destrée en van Constantin et Dufour, het een al lastiger en onhandiger in het gebruik dan het andere. In 1913 verscheen "Het Paddestoelenboekje" - het was eenvoudig en bruikbaar en was meteen een groot succes; het werd herdrukt tot 1943. In het voorwoord vragen de auteurs zich af ".... waarom paddenstoelen juist hier zoo weinig in tel zijn, ja vaak zoo verfoeid worden" (Cool en van der Lek, 1913). Inderdaad bestond er in Nederland, vergeleken bij de omringende landen, weinig of geen interesse voor paddestoelen. Bij het grote publiek waren ze zo goed als onbekend, en zelfs in natuurhistorische kringen was de belangstelling gering: de grote Heimans kende de doodgewone Stinkzwam niet - toen hij in 1897 (hij was toen 36!) op een wandeling een exemplaar tegenkwam, wist hij er geen raad mee en stuurde het ding (".... een plantaardig voorwerp, dat ik noch hier, noch ergens anders ooit had gezien") met Van Gend & Loos naar Thijssen, die hem daarvoor niet bepaald dankbaar was (Heimans, 1898). Ook op het Rijksherbarium was de belangstelling voor Cryptogamen vrijwel nihil - het moet voor Catharina Cool zeer moeizaam werken zijn geweest, zonder enige hulp, zonder goede literatuur. Vanaf 1914 was ze op dit instituut werkzaam als conservatrice van de paddestoelencollectie van de N.M.V. (voor een salaris van f 50,- per jaar!). Haar taak bestond uit het conserveren van de collectie (dat gebeurde in die dagen veelal op alcohol) en het determineren van materiaal dat haar vanuit alle delen van het land werd opgestuurd. Tevens stelde ze ieder jaar een lijst samen van nieuwe en zeldzame Nederlandse paddestoelen, die gepubliceerd werd in de "Mededeelingen", en zorgde ze ervoor dat de belangrijkste soorten werden afgebeeld voor de Flora Batava. Bij het doorkijken van die lijsten (waarop behalve de naam van de paddestoel tevens vindplaats, datum, en naam van de vinder vermeld worden) valt het op hoe vaak zij er in haar eentje op uittrok: in het jaar 1916 b.v. maar liefst achttien keer!

Voor al aan het determineren en beschrijven van het haar opgezonden materiaal had ze haar handen vol. Eén van die zendingen wil ik hier niet onvermeld laten, omdat hij vele gemoederen in beroering bracht. In september 1916 stuurde A. Joman, die verbonden was aan het Rijksopvoedingsgesticht in Amersfoort, haar een paddestoeltje waar hij geen raad mee wist. Een van de jongens uit zijn groep was er in het speekwartier mee komen aandragen omdat het "zo lekker naar eau-de-cologne rook". Joman had het mee naar huis genomen om het te determineren, maar had het, na veel zoeken in de literatuur, opgegeven en het naar het Rijksherbarium gestuurd. Ook Catharina Cool stond voor een raadsel.

evenals vele andere knappe paddestoelenkenners die het paddestoeltje onder ogen kregen - men kon het met geen mogelijkheid thuisbrengen. Tenslotte werd het "odeur-zwammetje" opgestuurd naar het buitenland, waar grote mycologen als Patouillard en Ricken zich erover bogen. Patouillard kwam uiteindelijk tot de voorzichtige conclusie dat het wel eens een nieuwe *Lepiota* zou kunnen zijn. De "Odeurzwam" werd officieel beschreven en benoemd door Catharina Cool en kreeg de naam "*Lepiota odorata*" (Joman, 1924). Later (in 1943) kwam Huijsman tot de conclusie dat de naam *Lepiota* moeilijk gehandhaafd kon worden; hij richtte voor de Odeurzwam een geheel nieuw geslacht op, dat hij *Coolia* noemde, ter ere van Catharina Cool. Voor de verdere avonturen van het Odeurzwammetje verwijs ik de geïnteresseerde lezer naar de publicaties van C. Bas in *Coolia* (maart en juli 1965).

Naast haar dagelijkse taak op het Rijksherbarium vond Catharina ook tijd voor vele andere activiteiten. Deze namen gaandeweg toe. Steeds meer mensen deden een beroep op haar en werden zelden teleurgesteld - geen moeite was haar te veel. Ze leidde talrijke excursies, niet alleen voor de verschillende afdelingen van de Natuurhistorische Vereniging, maar ook voor de Vereniging van Huisvrouwen en voor schoolkinderen. Ze organiseerde paddestoelentoonstellingen (o.m. in het Pannekoekenhuisje in Thijsse's Hof), hield lezingen en gaf kookdemonstraties. Haar enthousiasme werkte aanstekelijk heeft bij grote groepen natuurliefhebbers de belangstelling voor paddestoelen aangewakkerd. Haar stimulerende invloed is in die dagen een van de belangrijkste factoren geweest in de popularisatie van de paddestoelenkunde in Nederland. Vooral jongeren hadden haar aandacht - vele heeft ze aangemoedigd en op weg geholpen bij hun eerste schreden op het pad van de mycologie, en het was b.v. aan haar initiatief te danken dat er in 1924 bij de N.M.V. een halve contributieprijs werd ingesteld voor junioren. Leden van de Vereniging die haar nog gekend hebben, zoals Prof. Oort en Dr. Kits van Waveren, bewaren warme en levendige herinneringen aan haar enthousiasme, hulpvaardigheid en beminnelijke persoonlijkheid.

In 1920 was ze, om dichterbij haar werk te kunnen zijn, naar Leiden verhuisd, en in 1922 werd ze benoemd als vaste assistente van het Rijksherbarium. Met deze benoeming moet ze zeer gelukkig zijn geweest: een officiële erkenning van haar werkzaamheden, die ze al die jaren met zoveel inzet had vervuld.

Een hoogtepunt in haar leven was haar reis naar de Canarische eilanden. Ze verbleef daar van december 1922 tot maart 1923, vergezeld van haar vriendin mevr. Den Tex - Bossevain. Samen trokken ze daar rond om de wilde flora, en speciaal de paddestoelenflora te verkennen. De bevindingen van deze reis publiceerde ze later in een verslag "*Contributions à la connaissance de la Flore Mycologique des Iles Canaries*".

Na haar terugkomst begon haar gezondheid te verslechteren en in 1923 moest ze een zware operatie ondergaan. Ondanks haar afnemende krachten bleef ze zich inzetten. In

Het "odeurzwammetje", *Squamanita (Coolia) odorata*, geschilderd door A.C.S. Schweers.

1927 volgde een tweede operatie. Ze was toen al ernstig ziek en wist dat ze niet lang meer te leven had. Tot op 't laatst bleef ze op haar post: op vergaderingen, tentoonstellingen en op het Rijksherbarium. In juni 1928 trad een verergering in en werd ze opgenomen in het Diaconessenhuis in Leiden, waar ze op 20 juni overleed. Onder grote belangstelling werd ze op 25 juni op "Rustoord" in Nijmegen begraven.

LITERATUUR

- Bas, C. (1965). De geschiedenis van het odeurzwammetje en een recent vervolg daarop. *Coolia* 2: 64-72.
- Bosch, M. (1982). Blauwkousen en hobbezakken in een witte jas. De eerste vrouwelijke artsen in Nederland. In: *Jaarboek voor vrouwengeschiedenis, Socialistische Uitgeverij Nijmegen, 1982: 80-82.*
- Brouwer, F.I. (1958). Leven en werken van E. Heimans en de opbloei der natuurstudie in Nederland in het begin van de twintigste eeuw (Dissertatie). J.B. Wolters, Groningen : 86-171.
- Cool, C. en van der Lek, H.A.A. (1913). Het paddenstoelenboekje. W. Versluys, Amsterdam, V.
- Heimans, E. (1898). *De Levende Natuur*, afl. 5 : 84-86.
- Joman, A. (1924). *De Levende Natuur*, afl. 8 : 242-245.
- Löhnis, M.P. (1963). Johanna Westerdijk, een markante persoonlijkheid.
- Tussenbroek, C. van (1898). Het tekort aan levensenergie bij onze jonge vrouwen en meisjes. In: *Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid. Besprekingen over vakopleiding voor vrouwen, 11-14 juli 1898. Amsterdam 1898.*
- Westhoff, V. (1965). *Jaarboek 1965. Verslagen en mededelingen der Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging over het jaar 1964. Amsterdam : 10.*

OVERIGE BRONNEN:

- Brieven van Prof. Dr. J. Westerdijk en Mevr. H.C. Donath-Cool (Archief Rijksherbarium).
- Diverse kranteknipsels (Archief Rijksherbarium)
- Copieboeken (bevattende de copieën van de correspondentie) van 1918 t/m 1928 (Archief Rijksherbarium).
- Lijsten van nieuwe en zeldzame Nederlandse paddenstoelen van 1915 t/m 1925, gepubliceerd in de "Mededeelingen" van de N.M.V.